

Максимова О.О. Ідея досягнення успіху дітьми у доробку Івана Огієнка // Іван Огієнко у діалозі культур і духовності (Огієнківські читання у Чудодієвому): Збірник наукових праць / За ред.. проф.. П.Ю. Сауха. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2010. - С. 256 - 267.

Ідея досягнення успіху дітьми у доробку Івана Огієнка

О.О. Максимова, кандидат педагогічних наук, в.о.доцента
кафедри дошкільного виховання та педагогічних інновацій
Житомирського державного університету імені І.Я.Франка, Україна

Дитячі роки накладають відбиток на все подальше життя людини. Саме в цей період закладаються основні риси характеру, формується світогляд, визначається активне, вольове, дійове чи, навпаки, пасивне, споживацьке відношення до життя. Тому велику увагу слід приділити досягненню успіху дитиною в її починаннях, що сприяє життєвому самоствердженню особистості, підвищує віру в свої сили, забезпечує відчуття повноти життя, що супроводжується радісними переживаннями, наповнює людське життя щастям. У ситуації успіху зростає активність діяльності, індивід стає учасником власного становлення. За цих умов збуджується бажання утверджувати в собі позитивне, боротися зі своїми вадами. Успіх, закріплений заохоченням, веде до формування впевненості у собі. А це є підґрунтям для виховання сильної, ініціативної, наполегливої у виконанні своїх задумів особистості. У зв'язку з приходом дитини до школи змінюється її соціальне становище. До шкільного життя від неї не вимагалось щодня радувати найближче оточення своїми розумовими досягненнями. Тепер же на неї звалився величезний тягар відповідальності, який має назву навчання. Батьки, вчителі, вихователі, рідня – всі прагнуть, щоб дитина була розумною, кмітливою, досягала успіхів у навчанні. Одні малюки з впевненістю переступають шкільний поріг, інші, навпаки, вже виявляють сумніви у власних можливостях. Р.Бернс зазначає, що доволі чітке уявлення про свою цінність викликає у дитини цілий ряд очікувань, пов'язаних зі школою. Якщо вона виросла в атмосфері тепла і любові, очікування ведуть її вперед, до успіху, якщо ж до цих пір в реакціях значимих інших вона бачила тільки дорікання і відштовхування, ці очікування не даватимуть їй можливості успішно просуватися вперед.

Хоча кожна дитина ще до вступу у школу так чи інакше відчула радість перемоги і гіркий присмак поразки і набула відповідного досвіду, тільки в школі її досягнення і невдачі набувають офіційного характеру, постійно реєструються і проголошуються публічно.

Дитина молодшого шкільного віку відкрита для зовнішніх впливів, які відіграють значну роль у формуванні її як особистості, у пізнанні та оцінці себе. Тому таким важливим є оточення, в якому виховується дитина. Якщо вихователі розумітиме успіх однобоко (як успіх у навчанні), не помічатиме досягнень вихованця у інших сферах діяльності, не допомагатиме йому розвиватися в напрямку, до якого у нього є хист, самоствердитись, то є значний ризик того, що дитина замкнеться у собі чи, навпаки, стане агресивною, намагатиметься завоювати увагу, порушуючи поведінку тощо. Виявляючи до дітей безпосередній інтерес, турботу, увагу, доброту, зацікавлення у їхній долі, допомагаючи відчувати себе успішними, вихователі закладають фундамент для становлення повноцінної, психічно здорової, корисної для суспільства особистості.

У доробку одного з провідних церковних, громадських і культурних діячів ХХ століття Івана Огієнка ми знаходимо цінні поради щодо розвитку оптимізму, почуття досягнення успіху дітьми. Будучи професором Київського університету святого Володимира, ректором Кам'янець-Подільського державного українського університету, Митрополит Іларіон зробив вагомий внесок у розвиток культури і освіти України. Свої зусилля він спрямував на створення такої системи навчання і виховання, всі компоненти якої покликані формувати в учнів честь, гідність, гордість і радість за приналежність до української нації,

готовність боронити її свободу, утверджувати власну державність, оптимістичне світорозуміння. Він глибоко розкривав оригінальність і самотність психології українців. І. Огієнко надавав великого значення основам людської моралі – совісті, любові до праці, пошані до старших, відданості Україні.

Досить складний життєвий шлях не зруйнував у нього оптимізму, закладеного ще в дитинстві. Будучи людиною, сповненою надій на майбутнє, Іван Огієнко у своїх багаточисленних науково-методичних статтях, опублікованих у журналах “Рідна культура”, “Рідна мова”, у “Граматичі малої Лесі”, у “Науці про рідномовні обов’язки”, обстоював ідею досягнення успіху дітей у гуманістичній поведінці, в християнському доброчеснотному способі життя. За цим вченим людина має жити “у злагоді” з Богом та зі своїм сумлінням. Очевидно, джерелом оптимізму вченого була глибока віра у майбутнє відродження рідного народу.

Родина, школа і церква – це 3 ланки єдиного цілого у вихованні дитини. Головним осередком впливу на дитину, на думку Митрополита Іларіона, є родина, сім’я, в колі якої в душу дитини повинно засіватись все те добре, світле, радісне, що допоможе в майбутньому стати справжньою людиною, досягти успіху в житті. Огієнко цінував саму людину з її яскравою індивідуальністю власного духовного світу. Його основні засади гуманізму можна охарактеризувати висловами: “Людина кожна – то перлина”, “найбільш божественна істота”, основою повновартості якої є віра.

Розглядаючи проблему щастя, стверджував, що світ щасливий тоді, коли він наповнений добром, і нещасний при перевазі зла. Відділити ж добро від зла може совість – “сторож вчинків людини”, як називав її Митрополит Іларіон. Зрадники рідного завжди нещасливі, бо не мають спокійної совісті. І. Огієнко фіксує два етапи людського щастя: земного (у боротьбі та стражданнях) і небесного (у духовному спокої). Найбільше вдосконалення душі – знаходження щастя у своїх стражданнях. Торкаючись таких християнських чеснот, як любов і щастя, він поєднує їх вияв безпосередньо із долею народу й України: боротьба за щастя народу вдосконалює душу, а витоки цієї боротьби беруть початок із любові до всього рідного, українського (таку любов він підносить до найвищого морального рангу – блаженства). Насамперед, це любов до рідної мови. “Давно вже стверджено, що тільки рідна мова приносить людині найбільше і найглибше особисте щастя, а державі – найсильніші патріотичні характери” [2, с. 3]. Справедливо вважаючи, що реалізувати себе дитина зможе тільки за умови знання і любові до рідної мови, Іван Огієнко закликає вдома розмовляти тільки рідною мовою, що принесе душевний спокій і насолоду в житті. Отже, дуже важливо занурити дитину в рідномовне оточення. В “Науці про рідномовні обов’язки” він зазначає: “...кожний громадянин, що хоче щастя своєму народові, мусить повсякчасно працювати й для збільшення культури своєї літературної мови” [2, с. 14].

Вчений підкреслює розум, справедливість, мужність українців, мелодійність, багатство української мови, описує славне минуле України. В праці “Українська церква: Нариси з історії Української православної церкви” він розкриває етапи культурного життя українського народу, підкреслює його вплив на московську культуру. “Українці принесли з собою всю велику культуру, й вплив їхній відбився у Москві на всьому житті. Він відбився на будівництві, на малюванні, на одезі, на співах, на музиці, на звичаях, на праві, на літературі й навіть на самій російській мові. Все життя складалося тоді так, що ставало неможливим прожити без українця” [4, с. 243].

Як людина, сповнена оптимізму, І. Огієнко висловлює велику віру в український народ. В “Українській культурі” він “кидає оком на той довгий шлях, що його ми перейшли” [3, с. 3]. Обґрунтовано доводить, що українці мають свою історію, оригінальну, своєрідну культуру, що це окремий народ, висвітлює “чесноти” української душі. Не дивлячись на те, що “шлях нашого народу завше був тернистим шляхом, важкою хрестною путтю, тим

шляхом, що вів окривджений народ наш на Голгофу” [4, с. 4], Огієнко з оптимізмом дивиться на майбутнє українців.

Сукупність афоризмів і сентенцій, зібраних Митрополитом Іларіоном, відтворюють усю глибину і актуальність його думок. У множині цих мовних перлів ми знаходимо підтвердження оптимістичного світосприйняття І. Огієнка. Він закликає не бути песимістом, не нарікати на долю свою (бо скрізь повно людей ще нещасливіших за нас), а сіяти радість і віру, бо живемо – і в самому житті вже наше щастя. Щастя в його розумінні – то спокій. А де спокій – там Бог, а де Бог – там сила й достаток. Віруючий народ сіє спокій, з якого родиться щастя. “Найчистішими солодощами для душі і серця віруючого” є поезія молитов, адже християнство – віра радісна. Світ наш світлий і радісний, бо це творіння Боже. Запорукою щастя у цьому житті і спасіння на небесах є любов до всього свого рідного, українського, до якого дитину треба привчати змалечку.

Використовуючи доробок Митрополита Іларіона, зупинимось на чинниках, що впливають на досягнення дитиною успіху, які доцільно поділити на дві групи: зовнішні та внутрішні. До зовнішніх можна віднести соціально-педагогічні, дидактичні, ситуаційні фактори. Особливої ваги у виховному процесі набувають соціально-педагогічні чинники, оскільки динаміка розвитку успішної особистості молодшого школяра суттєво залежить від сімейного мікроклімату та шкільної атмосфери. Відчуття дитиною безпеки, захищеності, поваги з боку дорослих впливає на розвиток оптимістичного світосприйняття, ініціативності, самостійності, впевненості у своїх силах, сприяє досягненню успіхів у різнобічній діяльності. Ставлення вчителя до молодшого школяра в значній мірі визначає його положення у класі, оскільки діти цього віку орієнтуються на думку старшого при оцінці себе та інших. Вивчаючи взаємозв'язок між успішністю учнів і їх статусом у дитячому колективі, Т.В.Сенько висновує, що діти-“зірки” доброзичливі, можуть організувати спільну діяльність, допомагають один одному. Несприятливе положення в групі понижує емоційне самовідчуття і впевненість у власних силах, викликає пасивність, заважає досягати успіхів. А підтримка і підбадьорювання педагога та однолітків надихає і запалює.

У.Глассер у праці “Школи без невдач” зазначає, що найсерйознішою проблемою початкового навчання є крах дитячого світлого оптимізму, який притаманний дітям від природи. Автор стверджує, що невдачі – це нестача любові батьків і вихователів (яка базується на повазі до особистості дитини, знанні її інтересів, прагнень, на умінні вчасно надати їй допомогу, дати дружню пораду).

Часто успіх залежить від уміння індивіда використовувати слушні моменти (ситуаційні чинники). Їм великого значення надавав Наполеон, діючи за принципом: використати такий момент – значить одержати перемогу, стратити на вагання і міркування – значить дістати поразку.

До внутрішніх чинників відносимо здібності, мотивацію, самооцінку, рівень домагань, розумові, емоційно-вольові особливості, такі як ініціативність, здатність до вмотивованого ризику, висока працездатність, сила волі, самодисципліна, відповідальність, вміння розподіляти свій час, впевненість, самоповага, стійкість у подоланні труднощів. Розглянемо детальніше наведені чинники.

Визначальними у будь-якій діяльності дитини, зокрема й діяльності, що забезпечує успіх, є певні мотиви. Мотив, як відомо, – це внутрішня спонука до діяльності, що відображає потреби особистості. В основі мотивації успіху лежать потреби у повазі, у визнанні оточуючими, прагнення до особистих досягнень, потреба самовираження, тобто потреба в особистісному зростанні і в реалізації своїх потенційних можливостей. Молодшим школярам найбільш властиві такі мотиви поведінки: встановлення і збереження позитивних взаємовідносин з дорослими та іншими дітьми, домагання визнання зі сторони дорослих та однолітків, прагнення до самоствердження, а також намагання вести себе за правилами, прийнятими іншими людьми. Д.Аткінсон, Д.Берч, А.Реан, Л.Фестінгер, Ф.Хайдер, Х.Хекхаузен зазначають, що в основі всякої діяльності лежить мотивація досягнення (мотив прагнення до успіху чи мотив уникнення невдачі). Люди, яким притаманний мотив

прагнення до успіху (стійка потреба особистості переживати гордість і задоволення при досягненні успіху), розглядають ситуацію досягнення як особистісний фактор, вони впевнені в успішному наслідку, ведуть активний пошук інформації для судження про свої успіхи, проявляють рішучість при подоланні перешкод, прагнуть розумового ризику, однак віддають перевагу тим завданням, які, на їх думку, можна реально виконати. Отже, мотивовані на успіх особистості віддають перевагу обачному ризику. Такі люди мають середній, реалістичний рівень домагань, який підвищується після успіху та понижується у разі невдачі. Успіх оцінюється ними як результат докладання власних зусиль і здібностей, невдача ж, як правило, пояснюється впливом зовнішніх обставин. Однак така мотивація іноді спричиняє появу перфекціонізму (невгамовне прагнення до досконалості): людина відчуває потребу у будь-якій ситуації виявитися гідною своєї слави або перевершити себе. Перфекціонізм з однаковим відсотком вірогідності може бути першопочатком як високих досягнень, так і проблем. Останні проявлятимуться у відсутності самозадоволення, у небажанні ризикувати за умови можливої поразки, у відкладенні прийняття та здійснення рішень на невизначений строк через страх не досягти ідеалу. Крім того, домінування орієнтації на зовнішній успіх може привести до того, що досягнення успіху виправдовуватиме будь-який шлях до нього. В мотивації боязні невдачі можна виділити дві тенденції: активне уникнення невдачі та власне страх поразки. Вона породжує у дитини бажання запобігти негативним наслідкам, покаранню, осудженню. Як відзначають Я.Коломинський, А.Реан, ще нічого не зробивши, людина вже боїться можливого провалу і думає про шляхи його відвернення, а не про шляхи досягнення успіху. Люди, яким притаманна мотивація боязні невдачі, обирають завдання або дуже легкі, успішне виконання яких не викликає сумніву, або надзвичайно складні, з якими навряд хто впорається, а тому поразка при їх розв'язанні не дає приводу для сорому. В реальному житті ці два види мотивів у “чистому вигляді” не існують. Їх можна порівняти з полюсами, між якими реалізується людська поведінка, причому різні люди у різних ситуаціях з різною силою тяжіють до різних полюсів, тобто відбувається орієнтація переважно або на успіх, або на уникнення невдачі.

Велике значення має не тільки якісний параметр мотиву, а й кількісний: дитина з сильною мотивацією прагне успіху і, звісно, схильна більше працювати. А для недостатньо вмотивованого школяра успіх не є таким привабливим, що і визначає невисоку ймовірність його досягнення. Тому інколи менш здібний учень, але більш вмотивований, досягає більших успіхів. Дослідник Бергінс вважає, що вирішальну роль у досягненні творчих успіхів відіграє не талант, а підвищене стремління до реалізації свого плану, дуже сильна установка людини на отримання кінцевого результату, оскільки “спалах” приходить з підсвідомості, коли людина присвячує діяльності всі свої думки.

На мотивацію досягнення значно впливає Я-концепція. За теорією Р.Бернса Я-концепція включає три компоненти: описову складову, яку часто називають образом “Я” чи картиною Я. Це слова (як правило, прикметники), за допомогою яких ми здійснюємо опис особливостей свого характеру, особистісних якостей; складову, що пов'язана зі ставленням до себе чи до окремих своїх якостей, тобто самооцінку; потенційну поведінкову реакцію, тобто конкретні дії, які можуть бути викликані образом “Я” та самооцінкою.

Образ “Я”, підкріплений ставленням до себе, породжує самооцінку. Точкою відліку в оцінці нами власних успіхів і невдач слугує те положення, яке б ми хотіли зайняти в суспільстві, та роль, яку б хотіли виконувати. Самооцінка не є постійною, вона змінюється залежно від обставин. За Р.Бернсом, джерелом оцінкових значень різних уявлень індивіда про себе є його соціальне оточення, в якому вони нормативно фіксуються за допомогою мовлення, а також соціальні реакції на його прояви і самостереження. У молодших школярів провідним компонентом самооцінки є емоційний: дитина усвідомлює саму себе, свої можливості через емоційне ставлення дорослих. Емоційно переживаючи оцінювання своєї діяльності старшими, дитина узагальнює його і формує свою самооцінку. Отже, правильна самооцінка для неї неможлива без авторитетного коректування дорослого. Це

спричинено двома явищами: по-перше, емоції часто заслоняють об'єктивність оцінки, а по-друге, авторитет дорослого ще настільки є великим, що нерідко власна оцінка замінюється оцінкою дорослого. Підтвердженням цього є те, що молодші школярі майже завжди оцінюють своїх товаришів так, як оцінює їх вчитель. Правильну самооцінку дитина здатна дати, якщо вона вміє порівнювати себе з іншими в аналогічних ситуаціях.

Занижена самооцінка найчастіше формується у дітей, успіхи яких не задовольняють вчителя та батьків, які не розібралися у можливості дитини і вимагають від неї більше, ніж вона може. Незадоволення собою, зневіра у можливості успіху приводять до апатії, небажання щось робити і змінювати. Діти з негативною самооцінкою схильні майже у кожній справі знаходити непереборні перешкоди. У них високий рівень тривожності, вони гірше пристосовуються до шкільного життя, важко сходяться з однолітками.

Самооцінка тісно пов'язана з рівнем домагань дитини, тобто, за В.Шапаром, ступенем важкості цілей, що вона ставить перед собою. Рівень домагань відбиває міру вимогливості людини до самої себе при конкретному завданні й адаптації до своїх досягнень. Розходження між рівнем домагань та реальними можливостями дитини веде до неправильної оцінки себе та до неадекватної поведінки. Рівень домагань визначає висоту позитивної оцінки, яку потребує особистість. Одні діти претендують на найвищу оцінку, інших задовольнить оцінка вище середньої, декого порадує, що він не гірший за інших. Цей рівень зростає разом з нашими вміннями та здібностями по мірі досягнення більших успіхів. Підтвердження цього спостерігають, коли вчитель пропонує учням самим обрати завдання, яке вони виконуватимуть, повідомляючи про рівень складності кожного з них. Діти з високим рівнем успішності, які звикли переборювати труднощі і прагнуть відчувати успіх (який підтверджує похвала, висока оцінка), майже завжди обирають складні завдання. Виняток становлять учні здібні, але ліниві, які все роблять "з-під палки": вони обирають простіше завдання, щоб не переобтяжувати себе. Нескладному варіанту віддають перевагу і школярі, які невпевнені у своїх силах, вважають себе неспроможними виконати важке завдання. Досягнення свого рівня домагань забезпечує переживання почуття успіху. Отже, рівень домагань є суб'єктивним визначником успіху.

Велику роль у досягненні успіху відіграє усвідомлення дитиною своєї самоцінності, під якою розуміємо почуття власної значущості, тобто те, що дає дитині відчуття радості від самої себе, добрий настрій, упевненість у собі (психічний стан, за якого сумніви щодо своїх можливостей зведені до мінімуму або й зовсім відсутні, у своїх діях, породжує бажання бути потрібним та корисним іншим людям. Оскільки людина є істотою соціальною, на розвиток самоцінності, безперечно, впливає статус дитини у шкільному колективі як життєво важливого для її становлення. Статус – це становище суб'єкта в системі міжособистісних взаємин, що визначає його права, обов'язки і привілеї. Важливою характеристикою статусу є авторитет як своєрідне визнання оточуючими заслуг індивіда.

Досягнення успіху значно залежить від уміння дитини здобувати потрібну інформацію, що визначається розвитком пізнавальних процесів (сприйняття, пам'яті, мислення, уваги), а також закладених від природи задатків (передумови розвитку здібностей) до певного виду діяльності.

Успіх досягається завдяки свідомій активності, що проявляється у системі дій, спрямованих на досягнення поставленої мети. Кожен вид діяльності, який дозволяє досягти успіху, складається з трьох етапів: підготовки, виконання і контролю. Звісно, їх реалізація вимагає докладання розумових зусиль і напряду залежить від них. На першому етапі вирішуються такі завдання: обирається сфера, у якій особистість намагатиметься досягти успіху; визначається мета, яка залежить від суспільних умов життя людини, від ступеня її індивідуального розвитку; вивчаються умови діяльності, при цьому питому вагу має ступінь розвитку спостережливості, вміння помічати дрібниці і аналізувати отримані відомості; здійснюється планування, яке забезпечує розробку програми діяльності відповідно до

визначеної мети; коригуються умови діяльності. Другий етап передбачає виконання операцій, запланованих на першому етапі. Успіх будь-якої діяльності залежить від уміння її виконувати. Щоб оволодіти певними вміннями, необхідно не тільки знати справу, бути знайомим з алгоритмом її виконання, розуміти, як вона виконується, а й вдатися до кількарразового повторення дій, які складають уміння. Підтримання працьовитості і наполегливості допомагають учням долати труднощі, що постають на їхньому шляху. Етап контролю передбачає оцінювання остаточного результату та ефективності проведення самого процесу діяльності, внесення пропозицій на майбутнє щодо покращення результатів та оптимізації діяльності. Сутність контролю у співвіднесенні перебігу діяльності та результату із заданим взірцем, знаходженні помилок (якщо вони є), виявленні їхніх причин, внесенні коректив. На цьому етапі питому вагу має слово дорослого, на позитивну оцінку якого чекає дитина, оскільки без його допомоги вона часто не в змозі правильно оцінити себе. Велику силу, що сприяє успіху, має заохочення, особливо у формі похвали. Вона інформує людину про те, що її діяльність помічена, відмічена, позитивно оцінена, прийнята іншими.

Велике значення у досягненні успіху має сила волі. Природно, що успіх швидше прийде до того, у кого вона міцніша. В.Гюго стверджував, що людям не бракує сили, але бракує волі. Х.Маккей вивів наступну формулу успіху: Наполегливість + визначення мети + зосередження зусиль = успіх. Як бачимо, вольові якості в ній займають вагоме місце. Зауважимо щодо молодших школярів, що вони вже здатні зосереджувати свою увагу на певних предметах, діях досить довго. Я.Л.Коломинський відмічає, що до шести років відбувається оформлення основних елементів вольових дій: дитина здатна поставити ціль, прийняти рішення, намітити план дій, виконати його, зробити певне зусилля для подолання перешкод, оцінити результати своєї дії. У дітей виявляються такі вольові якості, як стриманість, наполегливість, цілеспрямованість, здатність до подолання труднощів. Однак властива їм емоціональна рухливість, імпульсивність негативно впливає на їхню волю, особливо на витриманість і самовладання.

Отже, людина творить себе сама, хоча не одна і не в самотності. Виховання працьовитості, наполегливості, віри в самого себе, адекватної самооцінки, сили волі, уміння долати труднощі і раціонально використовувати час підвищує шанси на успіх. Дослуховуючись до порад І.Огієнка, потрібно радіти життю і виховувати оптимістичний світогляд у дітей.

Список використаних джерел

1. Огієнкові афоризми і сентенції. Зібрав і впорядкував З. Тіменик. Львів. Інститут народознавства НАН України, 1996.- 96 с.
2. І. Огієнко. Наука про рідномовні обов'язки: Рідномовний катехизис для вчителів, робітників пера, духовенства, адвокатів, учнів і широкого громадянства.- Факс. вид.- К.: АТ "Обереги", 1994.-72 с.
3. І. Огієнко. Українська культура. Коротка історія культурного життя українського народу. Видавництво книгарні Є. Череповського. Київ, Фундукліва, №4, 1918.-272 с.
4. І. Огієнко. Українська церква: Нариси з історії Української православної церкви: У 2 т.: Т. 1-2.- К.: Україна, 1993.-284 с.